

2. Mõisted

2.1 Raskused sõnadega

Kaasamistöös põrkume me noorsootöötajatena kokku paljude väljakutsetega. Üks nendest on õigete sõnade leidmine viitamaks nendele noortele, keda me oma projektidega ühiskonda soovime kaasata.

Kriitika tõttu on aastate jooksul paljusid mõisteid muudetud, paljusid välditakse, paljusid enam ei kasutata. Mitmetest mõistetest on loobutud seetõttu, et nad on selgelt halvustavad, nagu näiteks „kehvikud“ või „alamklass“. Mõned terminid nagu „vaesed“ või „invaliidid“ on kõrvale jäetud, sest nad on tundetud ja ebatäpsed. Näiteks Euroopa Komisjoni programmis Euroopa Noored on kasutusel termin „erivajadustega või vähemate võimalustega noored“ (ehkki ka see mõiste on üsna kohmakas ja võib samuti aja jooksul muutuda), mille oleme kasutusele võtnud ka käesolevas käsiraamatus (vaata peatükki 6.1: Eetika).

Ükskõik millist terminit me ka ei kasutaks, tuleb endale aru anda, et:

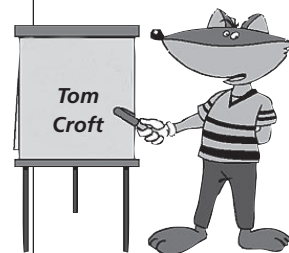
- sõnad on mõjusad ja keerukad ning nende võimuses on solvata inimesi isegi siis, kui nad on öeldud heade kavatsustega ja kõnelejaloolse soovita olla ebaviisakas või kedagi haavata;
- sõnad kujundavad meie mõtteviisi ja hoiakuid. Sellistel kirjeldavatel väljenditel nagu „noor õiguserikkuja“ või „kuritarvitamise ohver“ on tihti põhjendamatu ja õigustamatu kaastähendus, kuid kui neid juba kord on kasutatud, on nendest raske lahti saada;
- ja ehkki sõnad on olulised, ei tohiks nad muutuda meie jaoks kinnisideeks. Kui me kulutame liiga palju aega sõnade pärast muretsemisele võib juhtuda, et me ei jõuagi midagi asjalikku ja tegelikult olulist ära teha.

Keeleline probleem seisneb ka selles, et kui me töötame tõrjutusega silmitsi seisvate inimestega, siis mõjutavad meie tegevust kaks erisuunalist jõudu. Ühelt poolt mõjutavad meid valitsus, poliitikategijad ja kõikvõimalikud rahastajad. Nende jaoks tahame me teatud noortegrupi esile tõsta ja neid määratleda. Ja selleks oleks meil vaja terminit, mis väljendaks nende noorte inimeste erilist haavatavust, neid ähvardavate probleemide tõsidust, nende olukorra parandamise keerukust, ebaõiglust ja kannatust, mis neile osaks saavad. Me tahame seda teha selgelt ja üheselt, et meil oleksid paremad väljavaated rahastajate tähelepanu ja seeläbi vahendite leidmiseks, mida me omakorda vajame tõeliselt tähtsal põhjusel – noortega töötamiseks.

Noortega suhtlemisel tunneme survet aga hoopis teise nurga alt. Me teame, kui absurdne (ja isegi ohtlik) on inimeste sildistamine. Me teame, et noored on inimesed oma eripäraga, mitte ühtne inimmass. Me teame, et nad ei suhtu hästi teiste inimeste poolt pealesurutud siltidesse. Me teame, et kõigil on õigus väärikusele ja eneseaustusele. Seega tunneme me end ebamugavalt, kui peame noori kirjeldama viisil, kuidas nad ise ennast kunagi ei kirjeldaks. Ja kerkibki küsimus, kuidas lahendada olukorda, kus tegelikult tahaks rääkida oma tööst nii, et see oleks vastuvõetav mõlemale grupile.

Eeldades, et sotsiaalselt tõrjutud noorte kirjeldamiseks ei ole ideaalset väljendit, tuleks siiski olla ettevaatlik ja püüda vältida jäikade arusaamade kinnistamist. Sestap oleks arukas järgida ka mõningaid põhimõtteid:

- Me peaksime olema võimalikult täpsed ilma, et me sõnavara muutuks seejuures liiga tehniliseks või raskesti mõistetavaks. Paljud puuetega inimesed protesteerivad selliste terminite vastu nagu „kannataja“ ja „ratastooli aheldatud“. Osaliselt seetõttu, et need on halvustava ja üleoleva alatooniga, aga ka seetõttu, et need terminid on lihtsalt ebatäpsed. Ratastooli kasutajad ei pea tingimata olema sellesse aheldatud ja ilma kindlate tõenditeta oleks ennatlik ja asjatundmatu kirjeldada kedagi kui kannatajat.
- Me peaksime noorte enda soove kuulda võtma. Kas türgi või maroko päritolu noored Hollandis kutsuksid endid medelander'iteks? (Hollandi valitsuse poolt välja pakutudtermin, mille järgi on nad peaaegu hollandlased – quasi-Nederlanders.) Kui nemad seda ei tee, kas siis meie peaks-

me? Kas „erivajadustega või vähemate võimalustega noored” saaksid aru, et räägitakse nendest, kui nad seda väljendit kuuleksid?

- Me peaksime alati silmas pidama nende inimeste vääriskust, keda me kirjeldame. Seda on lihtne kontrollida – kas meile endale meeldiks, kui meid nii kutsutakse? Kas meil oleks hea meel, kui seda kirjeldust kasutatakse meile lähedase inimese kohta?
- Me peaksime väga selgelt väljendama seda, et kirjeldus viitab noorte inimeste hetkeolukorrale ja mitte nende endile. Seega kui me ütleme kellegi kohta, et ta kuulub „riskigrupi” või on „ebasoodsas olukorras”, siis viitame me nende inimeste hiljutisele või hetkeolukorrale, mis mõjutab nende võimalusi. See ei ole silt, mis neile eluks ajaks külge jääb.

2.2 Kes on erivajadustega või vähemate võimalustega noored?

„Kui inimesed ei liigu oma kodukohast kaugemale, kui nad ei lahku oma elurajoonist või majast, tekib müür. Nad ei näe väljaspool oma maja või riiki olevaid asju. See on ohtlik. Väljasaamine ja ringiliikumine tähendab teiste inimestega kohtumist. See tekitab sinus tunde, et sa oled selle maailmaga seotud ja suudad seda muuta. See müür, mis takistab meil väljasaamist ja teistega kohtumist, tuleb maha lõhkuda.”

Euroopa Valge Raamat noortepoliitikas: Kõige vaesemate noorte panus, rahvusvaheline liikumine ATD-Neljas Maailm, 2001

Puuduvad asjatundjad

Neid sõnu kasutas üks noor inimene, kui ta rääkis oma tõrjutuse, diskrimineerimise ja vaesuse kogemusest - teemadest, millest palju räägitakse, aga mida alati hästi ei mõisteta.

Tõrjutuse asjatundjateks peetakse mõnikord teadlasi, poliitikate väljatöötajaid ja isegi noorsootöötajaid. Mitmed nendest asjatundjatest omavad tõepoolest väärtuslikke, kuid pigem nõ vahendatud teadmisi, mis on kogunenud tänu aastatepikkusele pühendunud uurimistööle või otseselt probleemiga töötamisele. Ja ehkki paljud neist on ebaõiglust oma silmaga näinud ja kannavad seetõttu südames sügavat veendumust, et selle vastu tuleb võidelda, on siiski vaid vähestel neist isiklik eluaegne kogemus võitluses tõrjutusega. Just sellised inimesed ongi need puuduvad eksperdid või asjatundjad kaasamisalases töös ning paraku ei tunnustata nende teadmisi küllaldaselt ega kasutada piisavalt.

Miks see nii on? Osaliselt on selle põhjuseks tavapärastel levinud nõ tingimusteta heakskiit sotsiaalsete normide, uskumuste, autoriteetsuse ning teadmiste suhtes. Oleme harjunud austama hariduslikke saavutusi ja ametialast seisundit ning selles on oma tõetera. Kuid seejuures võime me kergesti langeda ka oma uskumuste lõksu. Osaliselt on aga põhjuseks ka institutsioonid, mis ei ole kujundatud isikliku tõrjutuse kogemustega inimeste kaasamiseks. Mõnikord nimetatakse sellist olukorda ka „institutsiooniliseks diskrimineerimiseks” ning seda peetakse üheks peamiseks tõrjutuse soodustajaks. Viimane, kuid sugugi mitte vähem oluline on ka asjaolu, et aja jooksul tekib diskrimineerimise, tõrjutuse ja ebakindluse teatud koosmõju, mis teeb seda kogevate inimeste jaoks sellest väljarabelemise üha raskemaks. Ilma toetuseta on see praktiliselt võimatu. Kõige selle tulemusena kannatab aga omakorda kogu ühiskonna arusaamine tõrjutusest, kannatab ka meie võime võidelda tõrjutusega.

Topeltoht

Haavatavate gruppide määratlemine ja kirjeldamine on käsitlemist leidnud paljudes teaduslikes töödes ning see võib anda väärtuslikku teavet nii erinevate uurimuste läbiviimisel kui ka poliitika-

te ja programmide statistilisel hindamisel. Probleem on aga selles, et sellise liigitamise ülemäärasel kasutamisel võib meil tekkida noortest ja nende olukorrast vale arusaamine.

Kui vaadata ükskõik millist ülevaadet, mis püüab esile tuua teatud tõrjutud grupe, võib alati küsida, miks ohustab tõrjutus koostaja arvates just neid ja mitte teisi inimgrupe. Võib näiteks küsida: „Kuhu jäävad teismelised emad või maapiirkondade noored?” Mõned noortegrupid jäetakse sellistest käsitlustest tihti välja seetõttu, et nad on oma olemuselt väga erilised näiteks „noored hooldajad” (noored, kes vastutavad oma sügava puudega vanema või sugulase hoolitsemise eest). Kui me tahaksime kõiki võrdset käsitlustesse kaasata, veniks haavatavate gruppide nimekiri aga paratamatult ülipikaks.

Lõpuks on noorte gruppidesse jagamise juures veel ka see probleem, et samaaegselt võivad noored kuuluda enam kui ühte gruppi ning mõistmine, et keegi võib kuuluda samaaegselt rohkem kui ühte riskigrupi, loob tõrjutuse mõistele sügavama tähenduse. Mida näiteks tähendab see, kui sa ei kuulu mitte ainult etnilisse vähemusse vaid elad ka pikaajalises vaesuses? Või kui sa oled väikese sissetulekuga üksikema, kes elab keskustest kaugelasuvas maapiirkonnas? Kui kõiki neid grupe varitseb ühiskonnas tõrjutuse oht, siis kas sellistel juhtudel on tegemist kahekordse või kolmekordse ohuga? Niisuguse „topeltohu” või „mitmekordse ebakindluse” mõistmine toob meid lähemale terviklikule arusaamisele tõrjutusest, selle põhjustest ja tagajärgedest.

Inimõigusi arvestav lähenemine

„Esmase, baasturvatunde puudumine tähendab ühe või enama sellise teguri puudumist, mis võimaldavad üksikisikutel ja perekondadel endale tööalaseid, perekondlikke või sotsiaalseid kohustusi võtta ja tunda, et nende põhiõigused on kaitstud. Selline olukord võib laieneda ja viia tõsisemate ja püsivamate tagajärgedeni. Krooniline vaesus on tulemuseks juhul, kui esmase, baasturvatunde puudumine mõjutab üheaegselt mitmeid inimese elutahke, kui see muutub pikaajaliseks ja kui see kahjustab tõsiselt inimese võimalusi saada lähemas tulevikus tagasi oma õigused ja pöörduda tagasi oma kohustuste juurde.”

Prantsuse Majandus- ja Sotsiaalnõukogu (1987) ja ÜRO Majandus- ja Sotsiaalnõukogu (1996) „püsiva vaesuse” mõiste definitsioon

See definitsioon kirjeldab püsivat vaesust, kuid võiks sama hästi kirjeldada ka pikaajalist tõrjutust. Definitsioonis viidatakse tegelikkusele, millega paljud kõrvalejäetud noored meie ühiskonnas silmitsi seisavad. Definitsioonis juhitakse tähelepanu kolmele olulisele aspektile:

- Mitmekordne ebakindlus. Kõige haavatavamad noored on oma elus tihti samaaegselt silmitsi ebakindluse erinevate vormidega, näiteks töötus, diskrimineerimine ja isoleeritus või mittekõlblik elamispind, terviseprobleemid ning katkendlikud võimalused hariduse omandamiseks.
- Järjepidevus. Kui selline mitmekordne ebakindlus kestab pikka aega, võivad erineda elemendid kuhjuda ja tekitada probleeme veelgi süvendava koosmõju. Näiteks võib halb elamispind rikkuda tervise, diskrimineerimine võib kaasa tuua töötuse või tekitada probleeme koolis, perekonna lagunemise tõttu võib inimene eralduda teistest.
- Õiguste ja kohustuste piiramine. Lõpuks on inimese põhilised sotsiaalsed, majanduslikud, kultuurilised, kodaniku- ja poliitilised õigused ja kohustused nõrgestatud ja kogu täiuses ohustatud – raske on koolis tubli olla, kui iga päev tuleb silmitsi seista diskrimineerimisega. Kas ilma põhihariduseta on võimalik korralikku tööd leida? Kuidas saaks endale normaalset elukohta lubada, kui ei ole korralikku tööd? Kui enesekindlus on kadunud ja inimesed ei mõista sinu olukorda, on väga raske leida endas julgust ja jõudu kultuuri- või muudes üritustes osalemiseks. Kogu see surve võib tekitada talumatuid pingeid perekonnaelus. Selline nõiarõng võib jäädagi kestma ja mõjutada lõpuks inimese elu kõiki tahke.

T-Kit käsiraamat
Sotsiaalne
kaasatus

2

Sellistes tingimustes muutub elu lakkamatuks võitluseks selle nimel, et tulla toime kohustustega ja saada osa põhiõigustest, mida enamus meist peab iseenesestmõistetavaks. See aga tähendab nende inimestele ühiskonnast ja selle projektidest väljajäämist.

Kui noored on valmis jagama meiega oma kogemusi, siis samal ajal räägivad nad meile ka midagi oma tulevikupüüdlustest. Võitluses tõrjutuse vastu on noorsootöö ülesandeks pakkuda rohkem võimalusi just nendele noortele, kelle võimalused on tõepoolest väga piiratud. See ei ole aga lihtsalt eesmärk omaette. Pakkudes erinevaid võimalusi, saame me toetada noori nende pingutustes vältida totaalset eraldumist ja me saame neil aidata maha lõhkuda neid ümbritsevat müüri.